

A könyvtárak és a közösség szolgálata

A társadalmi berendezkedéstől függően a közkönyvtárak hosszú idő óta kapcsolják össze az embereket és a közösségeket a tudással, az információval és a kultúrával. Az általános vélekedés szerint a könyvtárak megbízható helyek, ahová ingyenesen be lehet térni, mindenki előtt nyitva állnak. Biztonságos, pártatlan környezetet biztosítanak a közösség valamennyi tagja számára, ahol olvashatnak, tanulhatnak, informálódhatnak, kutathatnak, szórakozhatnak és részesedhetnek a kultúra nyújtotta élményekből. A használók értékesnek tartják a rendelkezésükre álló könyveket, a digitális és egyéb forrásokat, valamint a szakképzett személyzet tagjait is, akik segítik őket.

Emberek milliói használják a könyvtárakat világszerte. Talán meglepő, és elgondolkodtató az a 2015-ös brit statisztikai adatsor, amely arról számol be, hogy 2014/15-ben Angliában 225 millió személyes könyvtárhasználati esemény volt, több, mint ahányan összesen látogatták a Premier Liga futball meccseit, a mozikat és a tíz vezető brit turisztikai nevezetességet az adott időszakban.¹

Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a könyvtárak hosszú történetük során jellemzően kölcsönzőhelyek voltak, és közösségi szerepkörük csak az utóbbi időkben alakult ki, holott a valóság egészen más. A kölcsönzést tulajdonképpen egy modern találmánynak tekinthetjük, ahhoz képest, hogy mióta szolgálnak a könyvtárak találkozási helyként. Ezek az intézmények mindig is fontos szerepet játszottak az összefogás és az identitás-tudat kialakításában is.

Természetesen a könyvtár mint gyűjtemény és a könyvtár mint közösségi tér, találkozási hely kölcsönös feltételei egymásnak. Az első nagy európai könyvtárak annak köszönhetően jöttek létre, hogy röviddel a 11. század előtt a papír új találmányként Európába került. A könyvtárak a korszak központi találkozási helyeivé váltak. Politikai, filozófiai és tudományos beszélgetések céljaira használták őket az ókori görög agorákhoz hasonlóan. Sőt, a könyvtárak a kultúrák közötti hidat is jelentették, ahol az ókori filozófia, az iszlám tudomány és az indiai irodalom találkozott.²

Az utóbbi évtizedekben és napjainkban is zajló társadalmi változások, a technológiai környezet radikális átalakulása a közkönyvtárak számára új kihívásokat jelentenek világ-

szerte. A könyvtárak egyre inkább válnak meghatározó fontosságú közösségi központokká, ahol a használók olyan szolgáltatásokat is kaphatnak, amelyekhez máshol nem férhetnének hozzá.³

Az IFLA 2016–2021 közötti időszakra érvényes stratégiája négy lényegi cselekvési területet jelöl ki. Ezek egyike a könyvtárak a társadalomban témakör. A dokumentum így fogalmaz: „Képessé tesszük a könyvtárakat és az információszoigáltató szektort arra, hogy művelt, tájékozott és részvételi társadalmat építsenek.”⁴

A könyvtárak társadalmi szerepvállalásának hangsúlyozása és tudatosítása nagyon fontos feladata ma a szakma valamennyi hazai képviselőjének is, hiszen a könyvtárak a magyar társadalom jelentős része számára csak halvány foltokként vannak jelen a közszolgáltatások palettáján. A közösség szolgálata és a közösségek építése egymást kölcsönösen feltételező tevékenységek. A könyvtárak a közösségnek nyújtott szolgáltatásaikon keresztül építik ki kapcsolatrendszerüket, növelik ismertségüket, elismertségüket. Fontos, hogy ezeket a szolgáltatásokat a közösség minél több tagja fontosnak érezze saját maga számára is, mert ez az alapja, hogy közösségek épüljenek ki a könyvtáron belül és a könyvtár körül. Nehezen képzelhető el, hogy a közösséget olyan ügyekben is érdekeltté tudnák tenni a könyvtárak, amelyeknek nem érzi a közösség a társadalmi hasznosságát.

A brit Könyvtári Munkacsoport (*Libraries Taskforce*) vezetése a 2017 tavaszán közzétett útmutatóban⁵ rámutat arra, hogy a könyvtárak mindig is szerves részei voltak annak a közösségnek, amelyet szolgáltak. A változások és a költségvetési megszorítások időszakában a társadalomnak számos kihívással kell szembenéznie, mint például:

- változások a demográfiai helyzetben és a társadalmi mobilitásban,
- a szociális ellátásra nehezedő nyomás,
- közösségek kialakítása és fenntartása a leginkább veszélyeztetettek védelmére, beleértve a gyermekek védelmét is,
- szükség van az új vállalkozások létrehozásának és a gazdasági növekedésnek a támogatására.

Ebben a helyzetben a könyvtár mint a közösség szíve változatos cselekvési lehetőségeket kínálhat, és számos olyan célt és prioritást is támogathat, amely országos és helyi szinten, valamint az egyének számára is kiemelten fontos. A brit munkacsoport megfogalmazása szerint a könyvtárak hét olyan eredményhez járulnak hozzá, amelyek a szolgáltatási területükön élő egyének és közösségek számára egyaránt meghatározóak. Ezek a következők:

- kulturális és kreatív gazdagodás,
- az olvasás és az írás fejlesztése,
- a digitális hozzáférés, a digitális befogadás és a digitális írástudás javítása, fokozása,
- az emberek segítése abban, hogy a lehető legteljesebb életet élhessék,
- egészségesebb és boldogabb élet,
- fokozódó jólét,
- erősebb és rugalmasabb közösségek.

Az intézmények társadalmiasítása⁶ – azaz, nagyon leegyszerűsítve, a közösségi részvétellel erősítése – szempontjából rendkívül fontos tisztában lennünk azzal, hogy a könyvtárak milyen tevékenységekkel segíthetik elő az előbbieken felsorolt eredmények megvalósulását.

Kulturális és kreatív gazdagodás

A kultúra és a kreativitásra alkalmas tevékenységek az egyének és a közösségek életét egyaránt gazdagítják. Támogatják a közösségek kohézióját, készségeket fejlesztenek és csökkentik a társadalmi kirekesztettséget azáltal, hogy ösztönzik a közös tevékenységekben való részvételt.

A könyvtárak jó helyzetben vannak a lakosság kultúra iránti elkötelezettségének fokozása szempontjából, mivel használói között megtaláljuk valamennyi társadalmi csoport tagjait, és általában elismert kulturális csomópontjai a közösségeknek.

A könyvtárak szerepe, hogy:

- ráirányítsák az emberek figyelmét a szélesebb értelemben vett kulturális eseményekre, művekre, műalkotásokra, az ilyen jellegű ismeretekre és forrásokra,
- támogassák az embereket abban, hogy a legkülönbözőbb kulturális élményeket élhessék át, és ami nagyon fontos, hogy saját maguk is alkossanak.

A kreatív gazdagodásnak igen sajátos formái a napjainkban körvonalazódó *makerspace*⁷, közösségi alkotóműhelyek. Ezek a műhelyek általában iskolákban vagy könyvtárakban találhatóak, és a gyerekek és felnőttek számára is nyitva állnak. Jellemzően gazdag a technológiai felszereltségük, akár 3D nyomtatóval, lézervágóval, forrasztógépekkel is rendelkezhetnek. Ugyanakkor ezek nem feltétlenül szükségesek a közösségi alkotóműhely beindításához. Ha rendelkezésre állnak kartonpapír, lego és művészeti kellékek, már hozzá is lehet kezdeni az alkotóműhely beindításához. Ezek a helyek vitathatatlanul képesek bevonni a közösséget a könyvtár életébe, a saját alkotás élményét nyújtva a használóknak.

Az olvasási készség és az íráskészség fejlesztése

Az olvasás és az írás két alapvető készség. A könyvtárak mindenki számára szabad hozzáférést biztosítanak a könyvekhez, az irodalomhoz, tekintet nélkül az egyén életkorára, egészségi állapotára, anyagi helyzetére és iskolázottságára. Igazolt tény, hogy a felnőttek körében az olvasottság növelése csökkentheti a depresszió mértékét.

A könyvtárak számos módon támogathatják az olvasás fejlesztését, népszerűsítését. Néhány példa ezek közül, a teljesség igénye nélkül:

- hozzájárulnak a gyerekek nyelvi és műveltségbeli fejlődéséhez, az élményszerű olvasáshoz,
- mindenki számára biztosítják az olvasási élményhez való hozzáférést,
- lehetővé teszik a felnőttek számára is, hogy fejlesszék olvasási készségüket,
- online olvasnivalót tesznek elérhetővé,
- olvasási programokat szerveznek,
- könyvklubokat fogadnak be és működtetnek,
- tanácsadással és útmutatással segítik az embereket, hogy bővítsék és fejlesszék az olvasnivalók körét.

Az íráskészség, a műveltség fejlesztése növeli az egyének munkaerőpiaci esélyeit, javítja az életminőséget. A több képzett munkaerő hozzájárul a lakóhely és az ország produktívitásához és növekedéséhez.

Az OECD Magyarországra vonatkozó 2015-ös adatai is egyértelműen jelzik, hogy az iskolázottság nagymértékben növeli az elhelyezkedési lehetőségeket. A hosszú ideje munkanélküliként élők csoportjába a 25–64 év közötti felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek csak 2,2%-a, a középfokú végzettséggel rendelkezőknek 5,7%-a, míg a középfok alatti végzettségűeknek már 15,5%-a tartozott.⁸

A digitális hozzáférés és a digitális írástudás javítása

A nyilvános könyvtárak fontos szerepet játszanak a digitális írástudás fejlesztésében is. A magyar kulturális törvény a nyilvános könyvtárak egyik alapfeladatává teszi, „*hogy a könyvtárhasználókat segíti a digitális írástudás, az információs műveltség elsajátításában, az egész életen át tartó tanulás folyamatában.*”⁹

Ennek a törvényi kötelezettségüknek a könyvtárak a következő aktivitásokon keresztül tesznek eleget:

- általában ingyenes internetelérést biztosítanak,
- képzések, tanfolyamok, személyre szabott tanácsadás formájában segítik az embereket, hogy online elérhetővé váljanak,
- támogatást adnak a használóknak, hogy képessé váljanak az online kormányzati és egyéb szolgáltatások használatára.

Ma már hazánkban is általános jelenség, hogy az emberek saját mobil eszközeiket szeretnék használni a könyvtárakban. Olyan körülményeket kell számukra teremteni, hogy az eszközhasználat a lehető legkényelmesebb legyen.

Ahhoz, hogy a könyvtárak növelni tudják meglévő kapacitásukat a digitális írástudás támogatása terén, fontos, hogy partnereket találjanak. Jó megoldás lehet, ha a szakképzett személyzet mellett önkéntesek is segítik az embereket az online szolgáltatások használatában, a használók képzésében, tájékoztatásában.

A könyvtárak nemcsak az alapszintű digitális írástudás megszerzésében támogathatják az embereket, hanem lehetőséget teremthetnek számukra, hogy továbbfejlesszék megszerzett kompetenciáikat. Jó módszer lehet erre például az úgynevezett KódKlubok¹⁰ működtetése.

Az emberek segítése abban, hogy a lehető legteljesebb életet élhessék

A könyvtárak ösztönzik és támogatják az embereket az élethosszig tartó tanulásban. A munka világa napjainkban olyan gyors változáson megy keresztül, hogy elengedhetetlen a tudás és a készségek folyamatos megújítása. Így az élethosszig tartó tanulás támogatása egyértelműen hozzájárul az általános jóléthez, a gazdasági növekedéshez, a társadalmi kohézióhoz és a társadalmi mobilitáshoz.

A könyvtárak leginkább úgy segíthetik ezt a folyamatot, ha:

- ingyenes, szabadon hozzáférhető képzéseket ajánlanak, beleértve az online kurzusokat is,
- helyet biztosítanak az egyéni és a csoportos tanuláshoz,
- megteremtik annak a lehetőségét, hogy az emberek megszerezzék azokat az ismereteket, amelyekre alapozva már magabiztosan és megfontoltan lesznek képesek az információt és a forrásokat értékelni.

Egészségesebb és boldogabb élet

A könyvtárak ezen a területen is számos tevékenységgel támogathatják a helyi közösséget:

- speciális gyűjteményeket hozhatnak létre például a demenciával és egyéb mentális egészségügyi problémákkal küzdők támogatására,
- hozzájárulhatnak az egészségmegőrzési programokhoz,
- közreműködhetnek a helyi önkormányzatok gyermekekkel kapcsolatos közegészségügyi feladatainak ellátásában,
- hatékony szerepet vállalnak és vállalhatnak a különböző egészségi, fiziológiai okokból fakadó egyenlőtlenségek mérséklésében.

Fokozódó jólét. Élénk gazdaság – gazdasági és üzleti növekedés

Talán a legkevésbé vált a közgondolkodás részévé, hogy a könyvtárak a gazdaság fejlődéséhez is hozzájárulhatnak sajátos eszközeikkel. Ebben az esetben a közkönyvtárakról van szó, amelyek a települések lakosainak jólétét segíthetnek előmozdítani különböző támogató szolgáltatásaikkal:

- tanácsadást és támogatást nyújthatnak az embereknek vállalkozás indításában és munkahely létrehozásában,
- támogatják az álláskeresést és a karrierépítést,
- tereket biztosíthatnak a társak megtalálásához,
- önkéntes munkára, ezáltal munkatapasztalat szerzésre adnak lehetőséget,
- hozzáférést biztosíthatnak és segítséget nyújthatnak a különböző pénzügyi, gazdasági tanácsadó szolgáltatások igénybevételéhez.

Erősebb, rugalmasabb közösségek

Az erősebb helyi közösségek létrehozása és támogatása mint a könyvtárak hozzájárulása a fenntartói, önkormányzati prioritásokhoz, átvezet bennünket a közösségépítés területére. A könyvtárak mindenki számára helyet biztosítanak, és mindenkit befogadnak. Ez különösen fontos a hátrányos helyzetű területeken. Angliában a lakosságnak több mint egyharmada látogatja a helyi könyvtárakat, és a szegényebb területeken pedig a lakosságnak közel fele könyvtárhasználó.¹¹

A legfrissebb magyar könyvtári statisztikai adatok ettől merőben eltérő képet tárnak élénk.¹² A 2016-os adatok szerint ma Magyarországon a települési könyvtári ellátást a lakosság 15%-a veszi igénybe.

A jelenlegi jogi szabályozás szerint a települési ellátás két módon valósulhat meg, vagy könyvtár fenntartásával, vagy pedig az ellátórendszerben ellátott szolgáltatóhely működtetésével. Az utóbbi megoldást az 5000 főt meg nem haladó lélekszámú kistépülések választhatják lakosaik könyvtári ellátására¹³, és ez valamivel több mint 2 millió embert jelent ma Magyarországon.

A könyvtárat fenntartó települések lakosságának 16%-a volt 2016-ban könyvtárhasználó, és a kistépüléseken működő szolgáltatóhelyeket a lakosság 13%-a vette igénybe. Vannak megyék, ahol az ellátórendszer komoly minőségi változást jelentett a kistépülési ellátásban, például Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, ahol számos településen koráb-

ban egyáltalán nem volt könyvtár. Itt a 2016-os statisztika azt mutatja, hogy közel olyan arányban könyvtárhasználók ezeken a kistelepüléseken (17%), mint a könyvtárat fenntartó nagyobb településeken (18%).¹⁴

Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a magyar könyvtárak a lakosság sokkal kisebb részére építve végezhetik vagy kezdenek el közösségépítő tevékenységüket. Ugyanakkor ebből az a következtetés is levonható, hogy a közösségépítés kiemelten fontos feladata ma a hazai települési könyvtárainknak.

Vidéken a könyvtárak különösképpen központi szerepet játszhatnak a tevékenységek generálásában, hiszen gyakran utolsó szolgáltatásként vannak jelen a falvakban.¹⁵ Ez a kijelentés a jelenlegi angliai helyzetről fogalmazódott meg, de a gondolat a mai magyar vidéki valóságot is jellemzi. Azonban látnunk kell, hogy idehaza a könyvtárak társadalmi beágyazottsága még messze elmarad a lehetségesnek feltételezett mértéktől.

Maguk a könyvtárosok is úgy gondolják, hogy csak bizonyos lakossági csoportok számára fontos a könyvtárak, ahogyan azt a Könyvtári Intézet munkatársai által 2014-ben a városi könyvtárakkal kapcsolatban végzett kutatás is kimutatta.¹⁶ A könyvtárosok szerint a kisiskolásoknak, az időseknek és a nyugdíjasoknak a legfontosabb a könyvtár. Az életkor előrehaladtával a gyerekek körében is veszít a népszerűségéből az intézmény. A diplomásoknak is érzékelhetően fontosabb a könyvtár, mint a kevésbé iskolázottaknak. A vállalkozók – a szerzők megfogalmazásában – szürke foltként jelennek meg a könyvtárosok előtt. Nem érzékelik, hogy a vállalkozóknak lennének igényeik a könyvtárral szemben. Rendkívül kedvezőtlen kép rajzolódott ki a városi könyvtárak és a fenntartó kapcsolatáról a vizsgálat alapján. A könyvtárak munkatársai úgy vélik, hogy a városvezetés számára kevésbé fontos az intézményük.

Kétségtelen, hogy könyvtárainknak a mainál sokkal aktívabb közösségépítő tevékenységet kell végezniük. Ösztönzőleg hathat erre a tevékenységre, ha a könyvtárak itthon és külföldön egyaránt keresik azokat a megoldásokat, amelyek saját környezetükben is eredményesek lehetnek.

A közösségépítés világszerte fontos napirendi pontja a mai nyilvános könyvtáraknak. Ahogyan azonban Polderman és társai¹⁷ fogalmaznak, hiányoznak a nyilvános könyvtárak közösségépítő gyakorlatát bemutató innovatív példák. A napjaink nyilvános könyvtáiról szóló publikációk egyaránt hangsúlyozzák a könyvtáron belüli és a könyvtárat körülvevő közösség építésének fontosságát is.

David Lankes 2011-ben, a könyvtárosokról, a könyvtárosságról megfogalmazott víziói ma széles körben ismertek, miszerint a könyvtárosok feladata a társadalom jobba tétele azáltal, hogy elősegítik a tudás létrehozását a közösségekben.¹⁸ A könyvtáros szerepe kiemelten fontos ebben a folyamatban. Seth Godin, amerikai szerző néhány éve úgy fogalmazott, hogy a könyvtáros nem egy hivatalnok, aki történetesen éppen egy könyvtárban dolgozik. A könyvtáros „adatvadász”, kalauz, serpa és tanár. A könyvtárosra nagyobb szükség van ma, mint valaha, és Godin a könyvtár szükségességét is vitathatatlanak tartja.¹⁹

Könyvtár- és információtudománnyal, a nyilvános könyvtárakkal és közösségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek vizsgálják, hogy hogyan lehetnek sikeresek a könyvtárak a közösségépítésben, és milyen útvai lehetnek az erős közösségek létrehozásának.

Rachel Scott szerint²⁰ a közösségépítés öt lehetséges aspektusa a következő:
Vizsgáljuk meg, hogy a könyvtárak

- hogyan működnek csatornaként az információhoz való hozzáférésben és a tanulásban,
- hogyan erősítik a társadalmi befogadást és méltányosságot,
- hogyan segítik elő a könyvtárak a polgárok szerepvállalását,
- hogyan teremtenek hidat a forrásokhoz és a közösségi részvételhez,
- hogyan támogatják a gazdaság élénkülését az adott közösségben.

Scott szavai megerősítik mindazt, amiről a korábbiakban már volt szó, miszerint a közösségépítés feltételei a közösség számára értéket jelentő szolgáltatások nyújtásán keresztül teremthetők meg.

Cohen szerint a jövő könyvtárainak kisebb gyűjteményre és több kapcsolatra lesz szükségük.²¹ A kisebb gyűjtemény azt jelenti, hogy kevesebb lesz a könyv, a több kapcsolat pedig a következő módokon valósítható meg:

- kapcsolat ember és információ között, a könyvtár mint tudásportál,
- kapcsolat az emberek között, a könyvtár mint platform,
- kapcsolat a közösséggel és a közösségen belül, a könyvtár mint a társadalom szíve,
- kapcsolat az információforrások között, a könyvtár az információ összefüggésrendszerében.

A könyvtáraknak arra kell törekedniük, hogy ösztönző, hasznos és értékes kapcsolatokat alakítsanak ki. Ennek sok útja lehet, az egyik a közösségek építése.

A könyvtárak egy helyi társadalmi környezetben működnek. Sikerük nagymértékben függ attól, hogy milyen kapcsolatokat képesek kiépíteni az emberekkel és az emberek között, a helyi közösséggel, szervezetekkel, a helyi vezetéssel. Nagyon fontos, hogy aktívan legyenek jelen a helyi társadalomban, és erősítsék azt a pozitív könyvtárképet, miszerint a könyvtárak szabadon hozzáférhető és megbízható helyek.

A könyvtáraknak lehetőségük van elérni, hogy a helyi közösség iránymutatóivá váljanak. Ebben a szerepben pódiumot tudnak biztosítani a helyi közéleti és kulturális szervezeteknek, egyaránt megfelelően az egyéni elvárásoknak és a helyi érdeklődésnek, szokásoknak. Ugyanakkor nemcsak a hozzáférést kell biztosítaniuk külső partnereik eseményeihez, hanem ösztönözniük kell a partnerek közti együttműködést is.

A vállalkozókésztségre nagyobb szükségük van a könyvtáraknak most, mint korábban bármikor, ha a jövőben fontos szerepet kívánnak betölteni a közösségekben.

Jegyzetek

1. GOV UK – Libraries shaping the future: good practice toolkit. Department for Digital, Culture, Media & Sport, 2017. Elérhető: <https://www.gov.uk/government/publications/libraries-shaping-the-future-good-practice-toolkit/libraries-shaping-the-future-good-practice-toolkit> (utoljára megtekintve: 2017. 08. 26.)
2. Rydell, A.: Libraries are vital meeting places. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2016 (49) 1-2. 9.
3. Scott, R.: The Role of Public Libraries in Community Building. *The Role of Public Libraries in Community Building*, 2011 (30) 3.

4. IFLA Strategic Plan 2016–2021. IFLA, 2015. Elérhető: <https://www.ifla.org/strategic-plan> (utoljára megtekintve: 2017. 08. 24.)
 5. GOV UK – Libraries shaping the future: good practice toolkit, 2017.
 6. A Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001 elnevezésű projekt, amely a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. és az Országos Széchényi Könyvtár konzorciumi együttműködésében valósul meg – kiindulási pontját jelentő pályázati felhívás értelmében azon intézmények működnek társadalmiasított formában, amelyek „aktivitásainak meghatározásában, megvalósításában és értékelésében a település, településrész lakosai tevékenyen részt vesznek, és ezek beépítésre kerülnek az intézmény belső működését meghatározó dokumentumokba.”
 7. What is a makerspace. <https://www.makerspaces.com/what-is-a-makerspace/> (utoljára megtekintve: 2018. 01. 06.)
 8. OECD 2017– Unemployment rates by education level (indicator). doi: 10.1787/6183d527
Elérhető: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rates-by-education-level.htm> (utoljára megtekintve: 2017. 08. 26.)
 9. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. 55.§ (1) g, h)
 10. A KódKlub a Technológiai Oktatásért Alapítvány legújabb projektje, mely 6–18 éves fiatalok számára nyújt ingyenes technológiai foglalkozásokat újszerű oktatási formában. <http://kodklub.org/> – érdemes lenne a könyvtárak részéről együttműködést kezdeményezni az alapítvánnyal.
 11. GOV UK – Libraries shaping the future: good practice toolkit, 2017.
 12. Könyvtári Intézet honlapja: statisztikai évkönyv, 2016 Könyvtári Intézet. Elérhető: <http://ki.oszk.hu/content/konyvtari-statisztika-evkonyv> (utoljára megtekintve: 2017. 08. 24.)
 13. 9/2013. (V. 31.) EMMI rendelet a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről
 14. Könyvtári Intézet, 2016.
 15. GOV UK – Libraries shaping the future: good practice toolkit, 2017
 16. Tóth M.– Jávorka B.: A városi könyvtárak helyzete. *Könyvtári Figyelő*, 2016 (62) 2. 182-183.
 17. Polderman, M. – Duijnhoven, H. – Huysmans, F.: *Community building for public libraries in the 21st century: examples from The Netherlands*. 2015. 2. Elérhető: https://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/community_building_for_public_libraries_in_the_21st_century_polderman_et_al.pdf (utoljára megtekintve: 2017. 08. 29.)
 18. U.o.
 19. Godin, S.: *Stop Stealing Dreams: What is School for?* Seth Godin for Do You Zoom, Inc., 2012. Elérhető:
<http://www.sethgodin.com/sg/docs/stopstealingdreamsscreen.pdf> (utoljára megtekintve: 2017. 08. 26.)
 20. Scott, 2011.
 21. Cohen, J.: *The library of the future: junction of knowledge, contact and culture*. Hága, The Netherlands Institute for Public Libraries, 2014. Elérhető:
https://www.kb.nl/sites/default/files/library_of_the_future_12082014_def.pdf (utoljára megtekintve: 2017. 08. 26.)
-
-